

HAYOTIY (VITAL) QADRIYATLAR: IJTIMOIIY-FALSAFIY TAHLIL

Ulug'bek Abduxalilovich Azimov
Oziq-ovqat texnologiyasi va muhandisligi xalqaro instituti
f.f.b.f.d.,(PhD), dotsent

Annotatsiya: Mazkur maqolada hayotiy (vital) qadriyatlarning mohiyati, ularning shakllanish jarayoni hamda jamiyat hayotidagi o'rni ijtimoiy-falsafiy nuqtai nazardan tahlil etiladi. Vital qadriyatlarning inson mavjudligi, sog'lom turmush tarzi, ma'naviy barqarorlik va ijtimoiy taraqqiyot bilan uzviy bog'liqligi ochib beriladi. Shuningdek, zamonaviy globallashuv sharoitida hayotiy qadriyatlarning transformatsiyasi, ularning yoshlar ongida qaror topishi va jamiyat barqarorligini ta'minlashdagi ahamiyati yoritiladi. Tadqiqot davomida falsafiy tahlil, taqqoslash va umumlashtirish usullaridan foydalanilib, hayotiy qadriyatlarning ijtimoiy taraqqiyotdagi o'rni asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: hayotiy (vital) qadriyatlar, ijtimoiy falsafa, inson hayoti, sog'lom turmush tarzi, ma'naviy qadriyatlar, ijtimoiy ong, jamiyat taraqqiyoti, globallashuv, shaxs va jamiyat, axloqiy qadriyatlar.

ЖИЗНЕННО ВАЖНЫЕ ЦЕННОСТИ: СОЦИАЛЬНО- ФИЛОСОФСКИЙ АНАЛИЗ

Улугбек Абдухалилович Азимов
Международный институт пищевых технологий и инженерии
Доктор философии (PhD), доцент

Аннотация: В данной статье анализируется сущность жизненных ценностей, процесс их формирования и их роль в жизни общества с социально-философской точки зрения. Раскрывается неразрывная связь между жизненными ценностями и существованием человека, здоровым образом жизни, духовной устойчивостью и социальным развитием. Также освещается трансформация жизненных ценностей в условиях современной глобализации, их значение в формировании их в сознании молодежи и обеспечении стабильности общества. В исследовании используются

методы философского анализа, сравнения и обобщения для обоснования роли жизненных ценностей в социальном развитии.

Ключевые слова: жизненные ценности, социальная философия, жизнь человека, здоровый образ жизни, духовные ценности, общественное сознание, социальное развитие, глобализация, индивид и общество, моральные ценности.

VITAL VALUES: A SOCIAL-PHILOSOPHICAL ANALYSIS

Ulugbek Abdukhalilovich Azimov
International Institute of Food Technology and Engineering
PhD, Associate Professor

Abstract: *This article analyzes the essence of vital values, the process of their formation and their role in the life of society from a socio-philosophical perspective. The inextricable link between vital values and human existence, a healthy lifestyle, spiritual stability and social development is revealed. It also highlights the transformation of vital values in the conditions of modern globalization, their significance in establishing them in the minds of young people and ensuring the stability of society. The research uses philosophical analysis, comparison and generalization methods to substantiate the role of vital values in social development.*

Keywords: *vital values, social philosophy, human life, healthy lifestyle, spiritual values, social consciousness, social development, globalization, individual and society, moral values.*

KIRISH.

Qadriyatlar jamiyat rivojlanishining, moddiy va ma'naviy boyliklar saqlanishi va ko'payishining xosilasi, inson kamolotining kelajak uchun katta ahamiyatga ega bo'lgan ijobiy mahsulidir. Qadriyatlar qanday bo'lsa, jamiyat ham shunday bo'ladi, bu tarixdan ma'lum.

Mustaqil yurtimiz taraqqiyotining bugungi holati o'tish davri sifatida xarakterlanar ekan, uning barcha ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy sohalarining

rivojlanishi tub o'zgarishlarni amalga oshirishni talab etadi. Bu jarayon qadriyatlarni qayta baholashni ham o'z ichiga oladi. Shunday ekan, o'z umrini o'tab bo'lgan qadriyatlarni inkor etishni insonning umri yoki turmushining eski shakllarini inkor etishga o'xshatish mumkin.

“Qadriyatlar deyilganda, inson va insoniyat uchun ahamiyatli bo'lgan, millat, elat va ijtimoiy guruhlarining manfaatlari va maqsadlariga xizmat qiladigan tabiat va jamiyat hodisalari majmui tushunilmog'i lozim.”[1:12]

Qadriyatlar murakkab hodisa bo'lib, uning ierarxik tizimi konkret-tarixiy, ba'zi hollarda esa individual xarakterga ega bo'lishi mumkin. Masalan, och odam bilan to'q odamning bir tishlam nonga nisbatan munosabatini tenglashtirib bo'lmaydi. Yoki musiqaning biror turi kimgadir ma'naviy oziq, lazzat bersa, aynan shu musiqa birovlarini azobga solib, zeriktirishi mumkin. Qadriyatlar va ularning ierarxiyasida faqat tarixiyliknigina emas, balki, individuallik belgilariga ega dinamikani ham ko'rish mumkin.

Mavjud adabiyotlarda qadriyatlar va ularning ierarxiyasini klassifikasiyalashning har xil usul va tamoyillari qo'llanilganligining guvohi bo'lamiz. Fanda asosan, absolyut (mutloq) qadriyatlar, qadriyat-vositalar yoki instrumental (ashyoviy) qadriyatlar, shu bilan birga, moddiy va ma'naviy qadriyatlar hamda ularning amalga oshishi oqibatlarining ijtimoiy ahamiyatiga qarab ijobiy va salbiy qadriyatlarga ajratish keng tarqalgan. Shunga qaramasdan, bularning hammasi ham bir-biri bilan uzviy aloqada ekanligini yoddan chiqarmaslik zarur. Ikkinchidan, eng oliy absolyut qadriyat Inson, uning umri hisoblanadi. Qadriyatlar ijtimoiy ong shakli ekan, uni insonsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Odam ishtirokisiz qadriyatlar mantiqqa ega emas. Shunday ekan, ijtimoiy birliklar va jamiyat tutash qadriyatlarning sub'ektlarini anglatadi va oliy qadriyatlar hisoblanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

“Qadriyat” tushunchasi G'arb falsafasida ilk bor Kant ijodida paydo bo'lgani, mutafakkir ma'naviyat (erkinlik) sohasini tabiat (zaruriyat) sohasiga qarshi qo'ygan. “Qadriyatlar o'z-o'zicha borliqqa ega emas, ularda faqat ahamiyat

mavjud: ular irodaga, o‘z oldiga qo‘yilgan maqsadga qo‘yilgan talablardir”. [2:11;14]

Shu bilan bir vaqtda F.Lotse “qadriyat” tushunchasini faol ilmiy muomalaga kiritgan, u “qadriyat” tushunchasi uning sub’ekt uchun ahamiyatidagina mavjud, deb hisoblaydi. [3]

“Hayotiy (vital) qadriyatlar: ijtimoiy-falsafiy tahlil” mavzusini ilmiy asosda umumlashtirar ekanmiz, avvalo, hayotiy qadriyatlar inson va jamiyat mavjudligining ontologik, aksiologik hamda prakseologik poydevorini tashkil etishini ta’kidlash zarur. Hayot, sog‘liq, erkinlik, qadr-qimmat, xavfsizlik, tinchlik va farovonlik kabi qadriyatlar nafaqat individual mavjudlikni, balki ijtimoiy tizimning barqarorligi va taraqqiyotini belgilovchi universal mezonlardir. Ular insoniyat tafakkuri tarixida turli falsafiy maktablar tomonidan turlicha talqin qilingan bo‘lsa-da, mazmunan inson sha’ni va hayotining oliy qadriyat ekanini tasdiqlaydi.

Aksiologik nuqtai nazardan, hayotiy qadriyatlar insonning ehtiyojlari, manfaatlari va maqsadlari bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, ular jamiyatning ma’naviy me’yorlari va ijtimoiy institutlari orqali mustahkamlanadi. Masalan, Aristotel ta’limotida “eudaimonia” - baxt va komillikka erishish - inson faoliyatining oliy maqsadi sifatida talqin qilinadi; Immanuel Kant esa insonni “o‘z-o‘zidan maqsad” deb e’tirof etib, uning qadr-qimmatini mutlaq axloqiy mezon darajasiga ko‘taradi. Zamonaviy davrda esa Abraham Maslou ehtiyojlar iyerarxiyasi nazariyasida hayotiy qadriyatlarni insonning fiziologik va xavfsizlik ehtiyojlari bilan bog‘liq asosiy bosqich sifatida asoslaydi. Bu yondashuvlar hayotiy qadriyatlarning biologik, ruhiy va ijtimoiy omillar birligida shakllanishini ko‘rsatadi.

Ijtimoiy-falsafiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, hayotiy qadriyatlar tarixiy sharoit, madaniy muhit va sivilizatsion taraqqiyot darajasiga ko‘ra mazmunan boyib boradi. Globalizatsiya, texnologik taraqqiyot va axborotlashuv sharoitida inson hayoti va sog‘lig‘ini asrash, ekologik xavfsizlikni ta’minlash, ijtimoiy adolatni qaror toptirish kabi masalalar yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Shu bois

hayotiy qadriyatlar nafaqat shaxsiy tanlov mezon, balki davlat siyosati va xalqaro munosabatlarning ustuvor yo'nalishiga aylanishi zarur.

Prakseologik jihatdan, hayotiy qadriyatlarning amaliy ifodasi huquqiy normalar, axloqiy tamoyillar va ijtimoiy institutlar faoliyatida namoyon bo'ladi. Inson huquqlarini himoya qilish, sog'lom turmush tarzini targ'ib etish, ijtimoiy himoya tizimini rivojlantirish kabi chora-tadbirlar hayotiy qadriyatlarning real ijtimoiy mexanizmlar orqali mustahkamlanishini ta'minlaydi. Bu jarayonda shaxsning ongli pozitsiyasi va ma'naviy mas'uliyati hal qiluvchi omil bo'lib xizmat qiladi.

NATIJA VA MUHOKAMA

M.A.Makarevich qadriyatlar tizimini quyidagi guruhlariga ajratgan:

hayot mazmunini belgilab beruvchi (yaxshilik, yomonlik, baxt, farovonlik), universal (hayotiy (vital), demokratik, ijtimoiy obro'-e'tibor, shaxsiy rivojlanish, shaxslararo munosabat), norasmiy (an'anaviy, diniy va urbanizatsiyaga oid) va jamoaviy (o'zaro bir-biriga yordam berish va birdamlik).

Hayotiy (vital) qadriyatlar deganda inson hayotini muhofaza qilish va uzaytirishga yo'naltirilgan birlamchi va oddiy ehtiyojlar tushuniladi. Hayot mazmunini belgilab beruvchi qadriyatlar esa murakkab tuzilishga ega bo'lib, insonning butun hayotining murakkabliklari va g'aroyibotlarga boyligini ifoda etadi.[4:609;610]

Vital qadriyatlar inson hayoti va mavjudligining eng asosiy, fundamental jihatlarini ifodalovchi qadriyatlar tizimidir. "Vital" atamasi lotincha *vita* - "hayot" so'zidan kelib chiqqan bo'lib, u hayotiylik, yashash, tiriklik bilan bevosita bog'liq ma'nolarni anglatadi. Shu sababli vital qadriyatlar insonning biologik, psixologik va ijtimoiy mavjudligini ta'minlovchi omillarni o'z ichiga oladi.

Falsafa tarixida hayot qadri alohida mavzu sifatida turli davr va maktablarda turlicha talqin qilingan. Antik falsafada, xususan Aristotel ta'limotida, hayotning eng oliy shakli - *eudaimonia*, ya'ni ma'naviy yetuklik va farovonlik bilan uyg'unlashgan ongli hayot sifatida tushuniladi. Bu yondashuvda hayot faqat biologik mavjudlik emas, balki aql va fazilat orqali mukammallikka intilish

jarayonidir. Demak, vital qadriyatlar nafaqat yashashning o'zi, balki uning sifati bilan ham bog'liq.

Yangi davr falsafasida vital qadriyatlar ko'proq inson huquqlari va erkinliklari bilan uzviy aloqada talqin etila boshladi. Masalan, T. Gobbs va J. Lokk kabi faylasuflar hayotni saqlashni insonning tabiiy huquqi sifatida ko'rganlar. Bu yerda hayot eng oliy qadriyat bo'lib, davlat va jamiyat institutlarining asosiy vazifasi uni himoya qilishdan iborat deb qaraladi. Shu jihatdan vital qadriyatlar siyosiy va huquqiy tizimlarning axloqiy poydevorini ham tashkil etadi.

Zamonaviy falsafiy va ilmiy yondashuvlarda vital qadriyatlar ko'p darajali tushuncha sifatida talqin qilinadi. Biologik darajada ular sog'liq, jismoniy xavfsizlik va yashash muhitining barqarorligi bilan bog'liq. Psixologik darajada esa hayotga qoniqish, emotsional barqarorlik va o'zini anglash kabi omillar muhim hisoblanadi. Ijtimoiy darajada vital qadriyatlar insonning jamiyatda munosib o'rin egallashi, ijtimoiy himoya va hamkorlik mu seenadi.

Aksiologiya, ya'ni qadriyatlar falsafasi nuqtayi nazaridan vital qadriyatlar barcha boshqa qadriyatlar uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Chunki hayot mavjud bo'lmasa, na axloqiy, na estetik, na ma'naviy qadriyatlarning amalga oshishi mumkin. Shu ma'noda vital qadriyatlar instrumental emas, balki intrinsik - o'z-o'zidan qadrli bo'lgan qadriyatlar sifatida e'tirof etiladi.

Bugungi globallashuv va texnologik taraqqiyot sharoitida vital qadriyatlar yangi muammolar bilan yuzma-yuz kelmoqda. Ekologik inqiroz, sog'liq bilan bog'liq global tahdidlar va ijtimoiy tengsizlik hayot qadriyatini qayta ko'rib chiqishni talab etadi. Shu bois zamonaviy ilmiy-falsafiy tafakkurda vital qadriyatlarni faqat individual darajada emas, balki umuminsoniy va planetar miqyosda anglash tendensiyasi kuchaymoqda.

Vital qadriyatlar inson hayotining poydevorini tashkil etuvchi, biologik mavjudlikdan tortib ma'naviy yetuklikkacha bo'lgan keng qamrovli tushunchadir. Ularni ilmiy-falsafiy tahlil qilish inson, jamiyat va tabiat o'rtasidagi murakkab munosabatlarni chuqurroq anglashga xizmat qiladi hamda barqaror va mazmunli hayot qurish uchun nazariy asos yaratadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, hayotiy (vital) qadriyatlar inson va jamiyat taraqqiyotining zaruriy sharti, ma'naviy-axloqiy barqarorlikning asosi hamda sivilizatsion rivojlanishning strategik mezonidir. Ularning mazmunini chuqur anglash va amaliyotda qaror toptirish ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlash, inson kapitalini rivojlantirish hamda barkamol shaxsni shakllantirishning muhim omili hisoblanadi. Shu bois hayotiy qadriyatlarni ilmiy-falsafiy jihatdan tadqiq etish va ularni jamiyat hayotiga izchil tatbiq etish zamonaviy ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb vazifalaridan biri bo'lib qoladi.

Hayotiy yoki vital qadriyatlar - bu insonning yashashi, sog'lom bo'lishi, xavfsizligi va farovonligini ta'minlaydigan eng muhim qadriyatlardir. Ular orasida hayot, sog'liq, tinchlik, xavfsizlik, oila, mehr-oqibat va barqaror muhit kabi tushunchalar alohida o'rin tutadi. Bugungi globallashuv va tezkor o'zgarishlar davrida bu qadriyatlarning ahamiyati yanada ortib bormoqda.

Avvalo, inson hayoti eng oliy qadriyat hisoblanadi. Dunyoda turli ijtimoiy, iqtisodiy va ekologik muammolar kuchayib borayotgan bir paytda hayotni asrash va sog'liqni muhofaza qilish masalasi dolzarb bo'lib qolmoqda. Xususan, pandemiya davri butun insoniyatga sog'liq va xavfsizlikning naqadar muhim ekanini yaqqol ko'rsatdi. Sog'lom turmush tarziga rioya qilish, tibbiy madaniyatni oshirish va ruhiy salomatlikka e'tibor qaratish bugungi kunning zarur talabi hisoblanadi.

Shuningdek, tinchlik va barqarorlik ham hayotiy qadriyatlar sirasiga kiradi. Tinch muhitda yashagan jamiyatgina taraqqiyot sari intila oladi. Urush va nizolar esa nafaqat iqtisodiy, balki ma'naviy tanazzulga ham olib keladi. Shu sababli tinchlikni saqlash, bag'rikenglik va o'zaro hurmatni mustahkamlash har bir insonning mas'uliyatidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Тўланов.Ж. Қадриятлар фалсафаси.-Тошкент.: Ўзбекистон. 1998,- Б.12

2. Современная западная философия. Словарь. - Москва: Одиссей, 1991. - С.11-14.

3. Эволюция понятия «Ценность» Текст научной статьи по специальности «Философия, этика, религиоведение». Фёдоров В. А. <https://cyberleninka.ru/article/n/evolyutsiya-ponyatiya-tsennost>.

4. Макаревич М. А. Ценность // Российская социологическая энциклопедия / Под общ. ред. Акад РАН Г.В. Осипова. - М.: НОРМА-ИНФРА-М, 1998. - С.609-610.

5. Азимов У. Ёшларнинг демократик ислохотларга аксиология муносабатини ривожлантиришнинг ижтимоий-фалсафий омиллари. Ф.ф.б.ф.д.,(PhD) диссертацияси. Наманган-2022.

6. Azimov U., Umurzakov A. HIERARCHY OF VALUES AND PERSONAL VALUES //Экономика и социум. – 2021. – №. 1-1 (80). – С. 354-355.

7. Рафиқова Д., Азимов У. MODERNIZATION OF EDUCATION AND INCREASING THE QUALITY OF EDUCATION //Экономика и социум. – 2021. – №. 2-2. – С. 167-169.